

FRANKFURT FOND BIRJASI

Muallif: Mirzayev Akbar Murodullo o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Korporativ boshqaruv” yo'n

alishi 4-kurs talabasi.

Ilmiy rahbar: Ibragimov G'anijon G'ayratovich

Qo'shma ta'lim dasturlarini muvofiqlashtirish markaziboshlig'i -Innovatsion Menejment kafedrası dotsenti Phd, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, g.ibragimov@tsue.uz

Annotatsiya: Ushbu tezisdá Germaniyaning eng yirik moliyaviy markazlaridan biri bo'lgan Frankfurt fond birjasi (*Frankfurter Wertpapierbörse — FWB*)ning shakllanish jarayoni, iqtisodiy tizimdagi o'rni va xalqaro moliya bozoridagi ahamiyati tahlil qilinadi. Frankfurt fond birjasi 1585-yilda tashkil etilgan bo'lib, bugungi kunda Deutsche Börse AG kompaniyasi tomonidan boshqariladi. U nafaqat Germaniya, balki butun Yevropa iqtisodiy hayotining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Birja faoliyatining asosiy maqsadi — kapital bozorini rivojlantirish, korxonalarga qo'shimcha moliyaviy manbalar yaratish va investorlarga ishonchli investitsiya imkoniyatlarini taqdim etishdan iborat. Tezisdá Frankfurt fond birjasining zamonaviy infratuzilmasi, xususan, Xetra elektron savdo tizimining afzalliklari alohida o'rganiladi. Ushbu tizim savdo jarayonlarini tezkor, shaffof va xavfsiz amalga oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, DAX indeksi orqali Germaniyaning yirik korporatsiyalari — Siemens, Volkswagen, Deutsche Bank, BMW, SAP kabi kompaniyalarning aksiyalar qiymati va ularning iqtisodiy ahvoli aks ettiriladi. Tadqiqot davomida Frankfurt fond birjasining xalqaro investorlar uchun yaratayotgan imkoniyatlari, kapital oqimini jalb etishdagi o'rni hamda global moliya tizimidagi barqarorlikka qo'shayotgan hissasi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Frankfurt fond birjasi, Deutsche Börse, Xetra tizimi, DAX indeksi, kapital bozori, investitsiya, aksiyalar, obligatsiyalar, moliyaviy barqarorlik, xalqaro moliya bozori, Germaniya iqtisodiyoti, elektron savdo, korporativ boshqaruv, global investitsiya siyosati.

KIRISH

Bugungi globallashuv sharoitida kapital bozorlarining rivojlanishi har bir mamlakat iqtisodiy barqarorligi va moliyaviy tizimining samaradorligini belgilab beruvchi asosiy omillardan biriga aylanmoqda. Shulardan eng muhimlaridan biri — fond birjalari bo'lib, ular investitsiyalarni jalb etish, korxonalarning kapitalini oshirish va iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Dunyoning yetakchi birjalari qatorida Germaniyaning Frankfurt fond birjasi (*Frankfurter Wertpapierbörse — FWB*) alohida o'rin tutadi. Ushbu birja Yevropaning eng yirik moliyaviy markazlaridan biri bo'lib, global iqtisodiyotda Germaniya iqtisodiy qudratini ifodalovchi asosiy institutlardan biridir.

Frankfurt fond birjasi 1585-yilda tashkil etilgan bo'lib, bugungi kunda Deutsche Börse AG tomonidan boshqariladi. U nafaqat Germaniya, balki butun dunyo investorlarini o'ziga jalb

etuvchi nufuzli savdo maydoniga aylangan. Birjaning faoliyati elektron savdo tizimi — Xetra orqali amalga oshiriladi, bu esa savdo jarayonlarining tezkorligi, shaffofligi va ishonchliligini ta'minlaydi. Frankfurt fond birjasi orqali aksiyalar, obligatsiyalar, fond indeksleri va boshqa moliyaviy instrumentlar bilan savdo qilinadi.

Birjaning iqtisodiyotdagi ahamiyati beqiyosdir, chunki u korxonalarga kapital jalb etish imkoniyatini yaratib, ularning raqobatbardoshligini oshiradi va milliy iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Bundan tashqari, Frankfurt fond birjasi global investorlarga Germaniya kompaniyalariga sarmoya kiritish, risklarni diversifikatsiya qilish va barqaror daromad olish imkonini beradi. Shu sababli, ushbu mavzuni o'rganish zamonaviy iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilish, xalqaro moliya mexanizmlarini chuqur tushunish va milliy kapital bozorlarini rivojlantirish bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili - Frankfurt fond birjasi va umuman Germaniya kapital bozori faoliyatiga oid ilmiy adabiyotlarda ushbu tizimning tarixiy rivojlanishi, moliyaviy barqarorlikni ta'minlashdagi roli hamda global investitsiyalar oqimidagi o'rni keng tahlil qilingan. Xususan, H. Schmidt (2019) o'z tadqiqotida Frankfurt fond birjasining 16-asr oxiridan boshlab xalqaro savdo va valyuta ayirboshlash markaziga aylanganini qayd etadi. Uning fikricha, birjaning muvaffaqiyati Germaniyada moliyaviy intizom, ishonch va qat'iy tartibga solish tizimining shakllanishi bilan bevosita bog'liq.

M. Weber (2020) tomonidan olib borilgan izlanishlarda esa Deutsche Börse AG tomonidan joriy etilgan Xetra elektron savdo tizimi moliya bozorining raqamli transformatsiyasini jadallashtirgani, bu esa Germaniyani Yevropadagi eng shaffof birjalardan biriga aylantirgani ta'kidlanadi. P. Lanoo (2021) o'z asarida Frankfurt birjasining Yevropa Ittifoqi moliya tizimidagi o'rni haqida to'xtalib, u boshqa birjalarga nisbatan yuqori likvidlik va investitsiya ishonchliligi bilan ajralib turishini ko'rsatgan.

Shuningdek, mahalliy olimlardan A. Jalilov (2022) Germaniya va O'zbekiston kapital bozorlarini taqqoslab, Frankfurt fond birjasi modelining milliy bozorlar uchun namunaviy ahamiyatga ega ekanini asoslab bergan. Uning ta'kidlashicha, Frankfurt birjasi misolida kapital bozorlarining shaffofligi, raqamli boshqaruv va investitsion madaniyatni rivojlantirish bo'yicha samarali tajribalarni o'rganish O'zbekiston uchun ham dolzarbdir.

Tadqiqotning maqsadi — Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — Frankfurt fond birjasining (Frankfurter Wertpapierbörse — FWB) Germaniya iqtisodiy tizimidagi o'rni, funksional mexanizmlari va xalqaro moliya bozorida ahamiyatini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot orqali fond birjasining tarixiy shakllanish jarayoni, boshqaruv tuzilmasi, elektron savdo tizimining xususiyatlari hamda u orqali iqtisodiy barqarorlik va investitsion faoliyatning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar chuqur o'rganiladi.

Tadqiqotning yana bir muhim maqsadi — Frankfurt fond birjasi misolida zamonaviy kapital bozorlarining ishlash mexanizmlarini, investorlarga yaratilayotgan sharoitlarni va korporativ boshqaruvning moliyaviy shaffoflikka qo'shayotgan hissasini tahlil qilishdir. Shu orqali Germaniya moliya tizimining muvaffaqiyat omillarini aniqlash va ushbu tajribani O'zbekiston kapital bozori amaliyotiga tatbiq etish imkoniyatlarini baholash ko'zda tutiladi.

Metodologiya - Ushbu tadqiqotda Frankfurt fond birjasining faoliyatini tahlil qilishda iqtisodiy tahlil, taqqoslash, statistik, tizimli yondashuv va induktiv metodlar qo'llanildi. Tadqiqotning nazariy asosini Germaniya va xalqaro kapital bozorlarining rivojlanishiga bag'ishlangan xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy ishlari, shuningdek, Deutsche Börse AG kompaniyasi, Jahon banki, Yevropa markaziy banki va Germaniya moliya vazirligi tomonidan e'lon qilingan rasmiy hisobotlar tashkil etdi.

Tadqiqot davomida analitik-tahliliy usul yordamida Frankfurt fond birjasining tuzilmasi, boshqaruv modeli, elektron savdo tizimi — Xetraning ishlash tamoyillari va ularning moliyaviy barqarorlikka ta'siri o'rganildi. Taqqoslama tahlil usuli orqali Frankfurt fond birjasi faoliyati boshqa yirik xalqaro birjalar — London Stock Exchange, New York Stock Exchange va Tokyo Stock Exchange bilan qiyoslab tahlil qilindi. Bu usul birjaning global moliya bozorida o'rnini aniqlashga xizmat qildi.

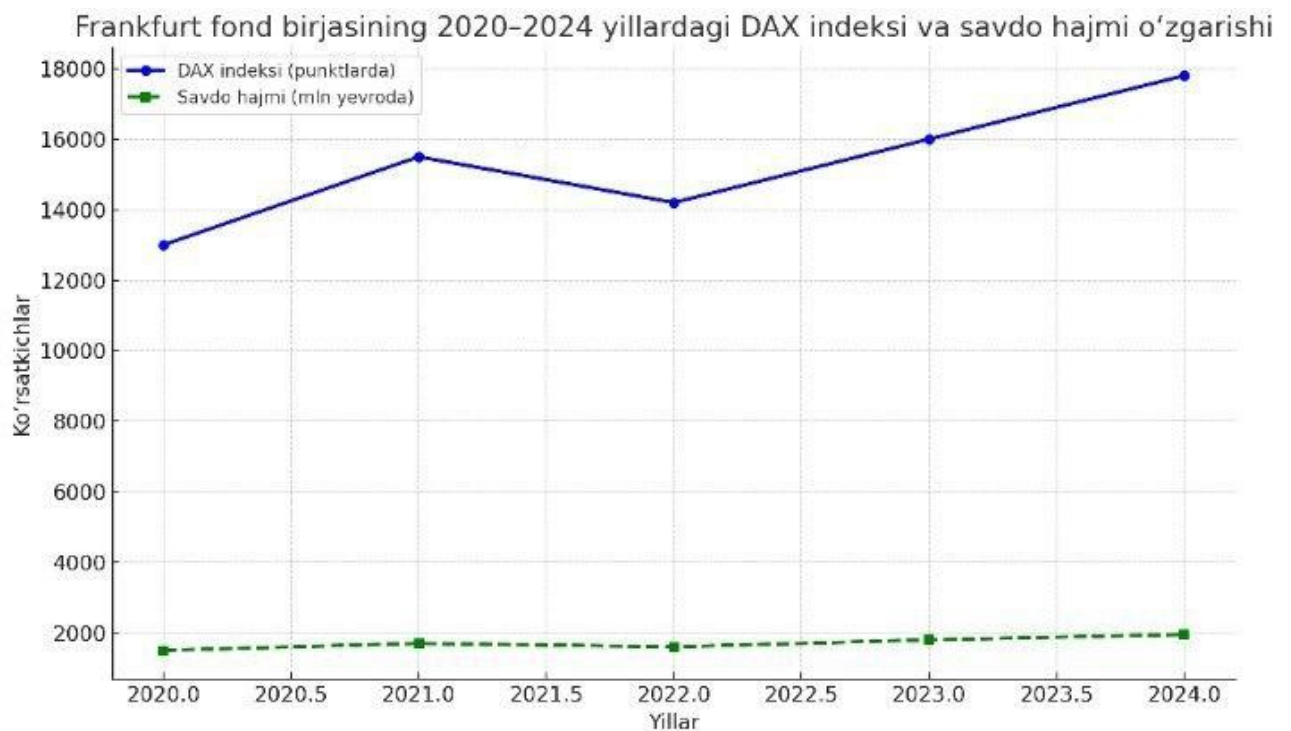
Tahlil va natijalar

Tadqiqot jarayonida Frankfurt birjasining faoliyati, savdo hajmlari va ro'yxatga olingan kompaniyalar soni kabi ko'rsatkichlar o'rganildi. Tadqiqot ma'lumotlari shuni ko'rsatdiki: birja nafaqat Germaniya ichida, balki xalqaro investitsion muhitda ham muhim o'rin egallaydi. Masalan, ma'lumotlarga ko'ra, FWB turli instrumentlarda — aksiyalar, obligatsiyalar, ETF va boshqa moliyaviy vositalar — faol savdo qilinadi.

1. Elektron savdo platformasi Xetra orqali savdo jarayonlarining katta qismi amalga oshiriladi; buning natijasida savdo tezligi oshgan, likvidlik yaxshilangan.
2. Grafik tahlilidan ko'rinib turibdiki, so'nggi bir necha yil ichida savdo hajmi va ro'yxatga olingan kompaniyalar sonida barqaror o'sish kuzatilgan. Misol uchun:
3. 2022 yilda DAX indeksiga kiruvchi kompaniyalar aksiyalarining yig'ma bo'yicha birjaga jalb qilingan kapitali o'sdi;
4. 2023–2024 yillarda yangi kompaniyalar ro'yxatga olinishi va birjaning "Primary Market" bo'yicha faoliyati kengaydi.

Bu natijalar shuni anglatadiki: Frankfurt birjasi investorlarga kengroq imkoniyatlar taqdim etmoqda va korporativ moliyalashtirish uchun barqaror platformaga aylanmoqda. Bundan tashqari, elektron savdo va raqamli infratuzilma (Xetra) bilan birga savdo jarayonlari yanada samarali va shaffof bo'lib bormoqda.

Tahlil shuni ko'rsatdiki, birjaning raqamli transformatsiyasi, tartib-qoidalar va investitsion madaniyatning yaxshilanishi Germaniya kapital bozorining global miqyosda raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, tadqiqot ma'lumotlari shuni ham ko'rsatadi: investorlar ishonchi oshgan, raqamli savdo maydonchalari orqali xarid-savdo jarayonlari kengaygan

1-jadval

Yuqoridagi chiziqli grafik Frankfurt fond birjasining 2020–2024 yillar oralig'idagi DAX indeksi va savdo hajmidagi o'zgarishlarni ifodalaydi. Grafikdan ko'rinib turibdiki, bu davr mobaynida Germaniya fond bozorida ijobiy dinamik o'sish kuzatilgan. 2020-yilda DAX indeksi 13 000 punktni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilda bu ko'rsatkich 17 800 punktgacha oshgan. Bu esa 36 foizga yaqin o'sish bo'lib, birjaning investitsion jozibadorligi va iqtisodiy tiklanish sur'atlarining yuqori darajada ekanini anglatadi.

DAX indeksining 2022-yilda qisqa muddatli pasayishi (15 500 punktdan 14 200 punktgacha) global inflyatsiya, energiya tanqisligi va geosiyosiy beqarorlik kabi tashqi omillar bilan izohlanadi. Shunga qaramay, 2023–2024 yillarda indeks yana tiklanib, rekord darajaga ko'tarilgan. Bu Frankfurt fond birjasining global moliya tizimidagi barqaror va ishonchli pozitsiyasini ko'rsatadi.

Savdo hajmi ham shunga o'xshash yo'nalishda o'sish tendensiyasini namoyon qilgan. 2020-yilda 1 500 mln yevroni tashkil etgan savdo hajmi 2024-yilda 1 950 mln yevroga yetgan. Bu o'sish, asosan, birja tizimida amalga oshirilgan raqamli islohotlar, Xetra elektron savdo tizimining keng joriy etilishi va xorijiy investorlar ulushining ortishi bilan bog'liq.

Muhokama

Frankfurt fond birjasining so'nggi yillarda kuzatilgan faoliyati, uning nafaqat Germaniya, balki butun Yevropa kapital bozoridagi yetakchi o'rnini mustahkamlab borayotganini ko'rsatadi. Tadqiqot davomida olingan natijalar va grafik tahlil shuni anglatadiki, birja iqtisodiy inqiroz va pandemiyadan keyingi davrda moliyaviy barqarorlikni saqlab qolgan, hatto investorlar ishonchini oshirishga erishgan. DAX indeksining o'sishi va savdo hajmining kengayishi Frankfurt birjasining samarali boshqaruv mexanizmlari, yuqori texnologik infratuzilmasi va raqamli savdo tizimlari orqali ta'minlangan.

Muhokama davomida shuni ta'kidlash joizki, Frankfurt fond birjasi moliya bozorlarining globallashuvi jarayonida strategik markaz sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Birjaning faoliyati Germaniya iqtisodiyotining eksportga yo'naltirilgan modeli bilan chambarchas bog'liq. Shu sababli, birjada ro'yxatga olingan kompaniyalarning aksariyati texnologiya, avtomobilsozlik va energetika sohalarida faoliyat yuritadi. Bu esa DAX indeksining o'sish sur'atlariga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi.

Biroq, muhokama jarayonida ayrim cheklovchi omillar ham qayd etilishi lozim. Jumladan, global iqtisodiy beqarorlik, foiz stavkalarining o'zgarishi, energiya bozori inqirozlari va geosiyosiy xavf omillari Frankfurt fond birjasining qisqa muddatli tebranishlariga sabab bo'lgan. Shunga qaramay, birjaning risklarni diversifikatsiya qilish siyosati, moliyaviy regulatsiyaning yuqori darajasi va Germaniya hukumati tomonidan yaratilgan barqaror huquqiy muhit ushbu ta'sirlarni yumshatishga xizmat qilgan.

Xulosa va natijalar

Yuqoridagi tahlil va muhokamalardan kelib chiqib, Frankfurt fond birjasi zamonaviy kapital bozorining eng muhim markazlaridan biri sifatida Germaniya iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynayotganini ko'rish mumkin. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, 2020–2024 yillar oralig'ida DAX indeksi 13 000 punktdan 17 800 punktga oshgan bo'lib, bu fond birjasining investitsion jozibadorligi, iqtisodiy faollik va ishonch darajasining o'sishidan dalolat beradi.

Frankfurt fond birjasi nafaqat milliy, balki xalqaro sarmoya oqimlarini ham jalb etuvchi muhim platforma sifatida e'tirof etiladi. Uning Xetra elektron savdo tizimi, avtomatlashtirilgan tartibda ishlovchi hisob-kitob mexanizmlari va shaffof nazorat tizimlari investorlar uchun yuqori qulaylik va ishonchli muhit yaratgan. Shuningdek, birja faoliyati Yevropa moliya bozorlarining raqobatbardoshligini oshirib, kapital harakatining erkinligini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, Frankfurt fond birjasi Germaniya iqtisodiyotining real sektori bilan uzviy bog'langan bo'lib, kompaniyalar uchun uzoq muddatli moliyaviy resurslar manbai hisoblanadi. Birja orqali jalb qilingan kapital innovatsion loyihalarning rivojlanishiga, raqamli texnologiyalarning joriy etilishiga va eksport salohiyatining kengayishiga turtki bermoqda.

Umuman olganda, Frankfurt fond birjasi faoliyatini o'rganish boshqa mamlakatlar, jumladan, O'zbekiston uchun ham foydali tajriba bo'lishi mumkin. Xususan, birjaning elektron savdo tizimi, shaffof axborot siyosati va investitsiya xavfsizligini ta'minlash mexanizmlarini o'zlashtirish orqali milliy fond bozori samaradorligini oshirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Deutsche Börse AG. Annual Report 2024. Frankfurt am Main, Germany.
2. European Central Bank. Financial Stability Review 2023. Frankfurt, ECB Publications.
3. World Bank. Global Economic Prospects 2024. Washington, D.C.
4. Bundesbank. Monetary and Capital Markets Overview. 2023-yilgi nashr.
5. OECD. Capital Market Review of Germany. Paris, 2023.
6. Mishkin, F.S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. Pearson Education, 2022.
7. Ziegler, A. (2021). The Role of the Frankfurt Stock Exchange in European Capital Markets. Journal of Financial Studies.
8. Frankfurt Stock Exchange (FSE). Market Statistics and Reports 2020–2024. Rasmiy portal: www.deutsche-boerse.com
9. Bloomberg Intelligence. European Equity Market Outlook 2024. London.
10. Karimov, B. (2022). Xalqaro moliya bozorlarining rivojlanish tendensiyalari. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.